

” ה מ י צ ר י ם ”

אחת הבעיות הבין לאומיות המתמידות והקשות ביותר של אירופה היא שאלת ה”מיצרים”. משהו משיעור חשיבותם ומידת הויכוחים שעוררו, יש לראות בעצם התואר הזה: מצוים בעולם כמה מיצרים שחשיבות איסטרטגית ומסחרית נודעת להם, אך בדברנו על ”המיצרים” מתכוונים אנו לדרדנלים ולבוספורוס, ובמיוחד לדרדנלים, שהגנתם ניתנת בקלות יותר. הוזה אומר, שבאנו לרמוז על המעבר בין הים-השחור והים-התיכון. שורש הבעיה נעוץ בעובדה, שחבלי הארץ משני צדי רצועת-המים האמורה נמצאים בידי תורכיה, שהיא עתה מעצמה ממדרגה שניה, בעוד שבעיית המעבר בשני כיווניה של נתיבת-מים זו, היא עניין החשוב לכמה מעצמות אחרות. ראשונה לאלה היא רוסיה, אחת המעצמות הגדולות מזה מאה וחמשים שנה, לפחות. תורכיה בלתי ידידותית יכלה בעבר — ונראה שכלי נשק מודרניים כמעט שלא שינו מן המצב — לחסום את מוצאה של רוסיה לים-התיכון, ומה שחשוב אפילו יותר — להתיר ולסייע למעצמות ימיות, אויבות לרוסיה, להיכנס לים-השחור.

אין זו רק שאלת תנועתן של אניות-המלחמה. יש להביא בחשבון גם את תנועתן של אניות-משא בזמן מלחמה ובמידת-מה אפילו בזמן של שלום. במלחמת העולם הראשונה, למשל, חסמה תורכיה, שנמנתה על מתנגדי רוסיה, את ה”מיצרים” בפני העברת העזרה שנדרשה לרוסיה במצרכי אספקה שונים מאת בנות בריתה. בנוסיון לפתוח את המיצרים נטלו עליהן בריטניה וצרפת, וביחוד הראשונה, עול כבד ונסתבכו במערכת-דמים ממושכה ויקרה בחצי-האי גליפולי. המסע ההוא נכשל, בתוצאות שהיו עשויות להשפיע במידה רבה על דברי ימי רוסיה לעתיד. במלחמת העולם השנייה שמרה תורכיה על נייטרליות עד הרגע האחרון, הפעם לא נגרמו לרוסיה קשיים דומים לאלה שידעה במלחמה הקודמת, כיון שבלאו הכי נחסמה הדרך אל המיצרים ע”י הגרמנים בים האיגאי, ואף על פי כן רואה הממשלה הסובייטית צידוק לטענתה בעניין התנהגותה של תורכיה בתורת אפטרופסית על המיצרים לפחות במשך תקופה אחת. מזה בלבד ניתן להכיר, שעניינה של רוסיה בשאלת ה”מיצרים” מיוחד במינו, שלא ככל מדינה אחרת. חוץ מתורכיה, עם זאת אין לראות את ה”משטר” הקיים במיצרים כעניינן של שתי מדינות אלה בלבד או אפילו כעניין של כל מדינות הים השחור, אם תיכללנה בהן גם רומניה ובולגריה. גם לעולם כולו עניין במיצרים, וביחוד לאחר הגדולה וההרסנית שבכל מלחמות-העולם, שעה שגובר כל-כך הצורך למנוע זריעת זרעי מלחמות לעתיד.

”משטר” זה של ה”מיצרים”, הנזכר לעיל, נובע מהסכם מונטרה משנת 1936. הסכם זה ביטל את ועדת-המיצרים הבינלאומית, שהוקמה לפי חוזה לוזאן והתיר ל... תורכיה לבג... את המיצרים מחדש — ואמנם כן עשתה. לאניות-סחר של כל האומות ניתן חופש מעבר, אך במקרה שתורכיה הועמדה בפני סכנת מלחמה, ניתנה לה רשות לקבוע את קו מסען של האניות ולהתנות שמעברן ייערך רק לאור היום. לאניות-עזר קלות של ציי כל האומות ניתן חופש מעבר.

אניות-מלחמה אחרות, חוץ מצוללות, הורשו לעבור בשעות היום, בתנאי שהנפח הכולל של אניות זרות העוברות במיצרים לא יעלה על 15,000 טון. אניות-מלחמה גדולות יותר של מעצמות הים-השחור הורשו לעבור, לאחר הודעה מוקדמת, בלויט שתי אניות-משחית, לכל היותר. צוללות שנבנו מחוץ לים השחור, במיוחד בשבילן, הורשו לעבור לבסיסיהן, לאחר הודעה קודמת על כך. הוסכם שכל הטונאז' של מעצמות שלא מן הים-השחור, המצוי בים זה, לא יעלה על 30,000. אך בהסכם הוכנס סעיף, המאפשר שינוי ומתיר הגדלתו המודרנת של נפח זה במקרה של התרחבות ניכרת בטונאז' של אחת ממעצמות הים-השחור.

ברית-המועצות לא הסתירה את העובדה, שאין היא שבעת רצון כלל מן הסידורים הקיימים. במאמר קודם דנתי בכמה אפיוזות, הנוגעות לחבלי-ארץ תורכיים בגבולות טנגס-קוקוזי) שרוסיה תובעת לעצמה, ואשר בקשר אליהם נתפרסמו כמה מאמרים נמרצים, בעתונות הסובייטית בראשית 1946. ברם, אלה היו בבחינת "גישה עקיפית", ומאז הגישה הממשלה הסובייטית תביעות ישירות הרבה יותר לישוב הבעיה. באיגרתה הראשונה הציעה רוסיה שה"משטר" הקיים במיצרים ישמש נושא לדיון ישיר בין שתי המעצמות, בלי להימלך תחילה במעצמות החתומות על הסכם מונטרה, שרוסיה ותורכיה לבדן ינקטו אמצעי מגן משותפים להגנת המיצרים. ב-22 באבגוסט השיבה הממשלה התורכית לאגרת זו בדחיית ההצעות הרוסיות, אך הביעה את הסכמתה לכך ששינוי הסכם מונטרה ישמש נושא לדיון עם המעצמות החתומות עליו, חוץ מפאן, וכן עם ארצות הברית שלא חתמה עליו בשעתו. ב-24 בספטמבר — כמעט בו בומן שניתנו תשובותיו האופטימיות של גנרליסימו סטאלין לשאלות שהציג לו מר וארת — נשלחה לתורכיה איגרת סובייטית שניה, המביעה צער על שזו דחתה את ההצעות הקודמות בלי ששמעה את דעותיו של הקרמל בענין זה לפרטיהן, הוא אומר, על ההגנה הסובייטית-התורכית המשותפת ועל הסיבות שבגללן-רוסיה מצדדת הקמת "משטר" חדש ע"י מעצמות הים-השחור. נוסף לכך, הכילה אגרת זו אזהרה שאם תנקוט תורכיה אמצעים צבאיים בשיתוף עם מדינות שאינן

(1) עיין "מערכות" גליון ל"ג—ל"ד (עמ' 95): "גבול התורכי-סובייטי".

ממעצמות הים-השחור, תראינה הללו בפעולה כזו משום סכנה לבטחונן. ב־18 באוקטובר, נמסרה תשובתה של תורכיה לאגרת הסוביטית השנייה באמצעות השגריר הרוסי באנקרה. תוכנה היה דומה בכללו לזה של האגרת התורכית מה־22 באבגוסט, ותמציתה בקיצור, שאין תורכיה מתנגדת להכנסת שינויים בתקנות הסכם מונטרה והיא מוכנה להסכים לכינוס ועידה בין־לאומית בהשתתפות נציגיהן של המדינות החותמות וארצות־הברית, כדי להכריע בשאלה זו; אך היא לא תיכנס לכל משאומתן עם מעצמות הים-השחור על אותו הנושא. כל המציע כזאת, טוענת תורכיה באורח רשמי, אינו מביא בחשבון את אופיה הבין־לאומי של הבעיה. עמדתה של תורכיה דומה בכל לזו של ארצות־הברית והממלכה המאוחדת, שממשלותיהן הביעו את דעתן על הענין בחודש אבגוסט, שעה שהודגש באגרת האמריקאית, כי שאלת ה"מיצרים" עניין בה לכל המעצמות. אולם מנקודת השקפה מעשית יש להודות, שלא רק שיקולים משפטיים גרידא משפיעים כאן על תורכיה. למורת רוחה להסב לבדה אל השולחן העגול עם שכנתה האדירה, ואין היא סבורה, שאפילו חברתם של נציגי יתר "מעצמות הים השחור" — בולגריה ורומניה — עלולה להפוך פגישה כזאת למסיבת רעים עליה ביותר. יתר על כן, ודאי שלמותר הוא להגיד, שהיא דוחה את ההצעה הרוסית להגנה סוביטית־תורכית משותפת על ה"מיצרים" כהתערבות בריבונותה ובשלמותה הטריטוריאלית. כשהיא לעצמה, מוסיפה ממשלתה להדגיש את העניין, בדברה על קיומה העצמאי לעתיד. אין הדבר מתקבל על הדעת, שהממשלה הסוביטית ציפתה לתשובה שונה מזו שנשלחה אליה ב־18 באוקטובר. ואף על פי כן ייתכן שהיא מחזיקה בדעה שבדיפלומטיה — כמו במלחמה — יש ובמרוצת הזמן, פעולות שחיקה הן הנושאות פרי. תורכיה עודנה מחזיקה את כוחותיה במצב של גיוס למחצה — עול כבד שאוכלוסיה ישמחו להפטר ממנו. יתכן, שקיימת חרדת־מה לכמה מחוזות גבול, על-כל-פנים לחלק מאוכלוסייהם, פן יגישו לפתע תביעות לאבטונומיה כפי שאירע בפרס. יתכן שהממשלה התורכית עצמה אינה חוזקה עוד, כפי שהיתה בדור החולף. יתכן אפוא שמוסקבה תראה את הדבר כדאי, לשייר את הקדרה ברתיהתה ולעמוד בהתמדה על תביעותיה, במידת מה, כדי

שיירשם הדבר לזכרון, ואפילו אין לה כוונה לנקוט מיד צעדים רציניים נוספים לשם הגשמת שאיפותיה. ואמנם, עד כמה שניתן הדבר להעריכו, אלה הן, בערך, נסיבות המצב הקיים. מעטים הם יודעי־דבר המאמינים ש.ס.ר. מתכוונת להיזקק בעתיד הקרוב לכוח, כדי להסדיר את ה"משטר" מחדש ולהשיג את הזכות לכונן בסיס רוסי מבוצר בדרדנלים. אין יודע, מה הן כוונותיה לעתיד הרחוק יותר, ואמנם יתכן שממשלתה עדיין לא קבעה את דעתה בעניין זה.

אין חשיבותה של בעיית המיצרים כה חיונית כעתיד הפצצה האטומית או כעתידה של גרמניה, ואף על פי כן הרי היא אחת הבעיות החשובות ללא פתרון. הלווחצה על העולם של אחר המלחמה. יתכן, שאין שעה זו מתאימה ביותר לכינוסה של ועידה בין־לאומית לבחינת הסכם־מונטרה, אך אין לדחות ועידה זו לאורך ימים. לא אפגע בכוונותם של קוראי בהצעה הסתומה הנשמעת לעתים קרובות מדי, שהמיצרים יימסרו לפיקוח האומות המאוחדות, כיון שנוסח זה עדיין לא יצא מגדר חזון לעתיד לבוא. אולם רואה אני הכרח בהסכם בין־לאומי חדש בעניין זה. נראית לי כהגיונית, ואפילו מוצדקת, אי שביעות רצונה של רוסיה ממצב העניינים הנוכחי, אף כי אין בכך כדי ליתן לרוסיה, או לכל מעצמה אחרת, אמתלה לעקוף את הסכם־מונטרה, ועוד פחות מכן, לתקוע יתד בדרדנלים מתוך פגיעה בריבונות התורכית. אם לא יביא נסיון כזה מלחמה חדשה בעקבותיו — ותורכיה הכריזה שתתנגד לכל נסיון כזה בכוח נשקה — הרי עשוי יהיה המצב שיווצר על ידי כך להביא לידי מלחמה כמרוצת הזמן.

כי אין ענין זה עומד בדה. הוא כרוך בהחלטתם של המנצחים במלחמה האחרונה למנוע עריכת מלחמות תוקפניות בעתיד — אחת ההאשמות שלפיהן נתחייבו בדינם נאשמי נירנברג. החלטה זו מתיחסת לעקרון הנושן של מאונר הכוחות. זה השפיע על כמה אומות להתחבר יחדיו נגד האומה שביקשה להרוס את שיווי־המשקל הטבעי לשם האמביציות שלה, ובכך העמידה בסכנה את עצמאותן. בעיית הדרדנלים קשורה בענייני מעצמות אחרות ביס־החילוך. אין להפריד את שאלת הדרדנלים מן העניינים המדיניים והכלכליים של המזרח־התיכון.

מפה המראה את מעמדם הגאוגרפי של ה"מיצרים" ביחס למעצמות הים השחור.

תעלת-סואץ, עורקי האויר בין אירופה ואסיה, ועל הכל, מקורות הנפט של עיראק וערב-הסעודית: האומות הגדולות של העולם המודרני תלויות בנפט, ואין בהתעניינות הרבה של בריטניה וארצות-הברית בשדות הנפט וכל המשתיין אליהם שבאיוור זה, כדי לבייש את מישהו. רוסיה הסובייטית עצמה מעוניינת בשדות-נפט שמחוץ לארצותיה (בעיקר בפרס), אף שגם היא, כארצות-הברית, מייצרת נפט בעצמה, בעוד שבריטניה תלויה לחלוטין באספקה שמעבר לים. אם נניח, ש.ס.ס.ר. תשיג בסיס בדרדנלים, האם לא תישמע או הטענה, שאין בכך משום הגנה מספקת על אותה נתיבת-המים, וכדי לשמור על בטחונה יש להקים בסיס נוסף או כמה בסיסים נוספים בים האגיאיי ואולי אפילו בכרתים? אינני אומר שכזה הוא מצב הדברים, אך עלול הוא להיות כן, ואם כך — הרי היתרון הראשון שיושג ע"י פיקוח גמור על הדרדנלים יקשה ביותר על ההתנגדות לדרושה השניה. מצב עניינים כזה יהווה איום ללא נשוא לשלוותו ולעתידו של העולם. כל פתרון משיבוע רצון לבעיה ההיסטורית של "המיצרים" לא ימצא בדרך זו.

הצעה תורכית: הבלקן והמזרח-התיכון כאיזור-בטחון

כתב העתון התורכי הנודע "אולוס", מ. ניהט ארים, המפורסם במגעו הקרוב עם מיניסטרויו החוץ התורכי, טוען, כי הכרח הוא להקים איזור-בטחון של הבלקנים והמזרח-התיכון, שישתרע מאיראן ועד גבולות אירופה המזרחית. "לכשתתקבל תכנית זו — כותב ניהט ארים — לא ייעשה כל נסיון ליצור הגמוניה של אומה יחידה כלשהיא; מדינות ערב לא תהיינה עוד ענין לתכנונות חשאית, ויתוסלו הלחץ והתעמולה המכוונים נגד תורכיה".

מ. ארים טוען, שבכך תינתן לארצות-הבלקן אפשרות של שיקום ולמדינות הדנובה — האפשרות למלא תפקיד חדש באירופה-של-מחר.

"יחסים נורמליים, מבוססים על רצון טוב וכבוד הדדי" — כותב הוא — "יתכנו אזי בין ברית-המועצות לבין שאר ארצות".

אין ספק שמאמר זה — בשים לב למתכרו — הוא למעשה הצעה של הממשלה התורכית, השמועות על פינוי הבלקנים מן החיילים הסובייטים, יכן ההתקרבות המחודשת בין תורכיה ומדינות-ערב, נטעו באנקרה את האמונה, שהגיעה השעה להביא תכנית זו לפני דעת-הקהל הבינלאומית. בהצעה שלשה יתרונות עיקריים לתורכיה:

(1) היא תשים קץ למלחמת העצבים עם ש.ס.ס.ר., וע"י כך תפתח את אירופה המרכזית והמזרחית בפני הסחר התורכי.

(2) היא תסיר את איוב המלחמה, שמתחתות-היחסים עם רוסיה עלולה תמיד להביא עמה.

(3) היא תתן לתורכיה, כעבור כמה שנים, את האפשרות ליטול לעצמה את תפקיד-ההנהגה בבלקנים ובמזרח-התיכון, אשר אליו שאפה באז ומתמיד.